

Književna revija – časopis za književnost i kulturu, god. 60, br. 1, 2020.

Osnivač i izdavač:

Ogranak Matice hrvatske Osijek

Za izdavača:

Ivan Trojan

Glavna i odgovorna urednica:

Tatjana Ileš

Stručni suradnik:

Andelko Mrkonjić

Grafička priprema i

Marin Balaić

dizajn naslovnice:

Tena Babić Sesar

Lektura i korektura:

Ogranak Matice hrvatske Osijek, Strossmayerova 1,

Adresa uredništva:

p.p. 179. 31000 Osijek; Tel/fax: 031/283-499;

Tisak:

E-mail: matica-hrvatska@os.t-com.hr;

Web: www.maticahrvatskaosijek.hr

U prilozima donosimo osobna gledišta autora, a koja ne moraju uvijek biti podudarna s gledištima Uredništva.

Jaka Primorac

Nekoliko crtica o kulturnoj održivosti

Posljednjih je dvadesetak godina pojam održivosti postao sveprisutan kako u znanstvenoj i stručnoj literaturi, tako i u odabranim *policy* dokumentima – počevši od Strategije održivoga razvoja 2001. EU-a, pa do UN-ovih ciljeva održivoga razvoja i Agende 2030. Njegova zavodljivost leži upravo u toj jednoj otvorenosti, fleksibilnosti i, općenito gledajući, „pozitivnom odjeku“ koji ima jer tko bi mogao biti protiv toga da nešto bude *održivo*? Upravo se u toj otvorenosti i fleksibilnosti krije i poteškoća njegova definiranja i korištenja te je već stekao reputaciju i „praznog označitelja“. Međutim, bez obzira na to koliko je sveprisutan i široko korišten, naročito kroz sintagmu „održivoga razvoja“, može se reći da je kao koncept, pogotovo u kontekstu kulture, i dalje ostao nedovoljno istražen (Isar, 2017). Posljednjih nekoliko godina možemo primijetiti veći broj radova koji kritički propituju koncept kulturne održivosti, održivosti za kulturu / u kulturi te pokušavaju odgovoriti na pitanje što nam sve zapravo ti koncepti (do)nose i koliko su, posljedično, korisni u sadašnjem kulturnopolitičkom kontekstu? Upravo je u sadašnjem trenutku globalne krize uzrokovane pandemijom uslijed virusa COVID-19, kada su umjetnost i kultura bili među prvima koji su osjetili posljedice krize, potrebno preispitati što za nas danas znači kulturno (održivi) razvoj, kulturna održivost i održivost za kulturu / u kulturi.

Sam pojam *održivosti*, te posebice *održivoga razvoja*, nije dakako nov i može se naći i u radovima kako klasičnih ekonomista, tako i niza ekologa. Svoju je šиру uporabu doživio kroz djelovanje različitih tijela Ujedinjenih naroda (UN-a) i to prvenstveno kroz okolišnu perspektivu. Slijedeći diskusije iz šezdesetih i sedamdesetih o granicama rasta i ljudskome utjecaju na okoliš, može se reći da je za njegovu širu upotrebu teren pripremljen na UN-ovoj konferenciji o ljudskome okolišu održanoj u Stockholmu 1972. godine, čije su preporuke kasnije bile integrirane u Svjetsku strategiju zaštite iz 1980. godine (Isar, 2017: 152). Za pravi uzlet pojma *održivoga razvoja* i njegovu daljnju popularizaciju zaslužan je dokument *Naša zajednička budućnost* (*Our Common Future*) objavljen 1987. godine, a poznatiji kao *Brundtlandov izvještaj* (*Brundtland Report*). Izvještaj je poduprla Opća skupština UN-a pa

je tako nakon održavanja konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru 1992. godine¹, te usvajanja Agende 21 i tzv. Deklaracije iz Rija (*Rio Declaration*), pripremljen teren za političku promociju pojma i njegovo daljnje širenje. Tako je 2002. godine na Svjetskom samitu o održivome razvoju održanome u Johanesburgu promoviran koncept tri stupa održivoga razvoja – okolišnoga, društvenoga i ekonomskoga. Otprilike se usporedno s tim događanjima odvijao niz inicijativa i akcija koje su naglasak stavljale na kulturu i na njezinu ulogu u (održivome) razvoju. Tako je 1982. godine UNESCO organizirao Svjetsku konferenciju o povezanost kulture i razvoja (UNESCO, 1982: 78, 79). Upravo je na navedenoj konferenciji stavljen naglasak na Svjetsku dekadu kulturnoga razvoja (1988 – 1997) koja je kasnije potvrđena i koju je proglašila Opća skupština UN-a. U završnome izvještaju Dekade iz 1996. godine Svjetske komisije o kulturi i razvoju, pod nazivom *Naša kreativna raznolikost (Our Creative Diversity)*, napravljena je poveznica između kulturnih politika i održivoga razvoja, ukazana povezanost kulture s različitim nizom ekonomskih, političkih i societalnih pitanja te dana definicija kako kultura, kulturnoga razvoja, tako i *kultурно održivoga razvoja* (Duxbury i sur., 2017). Nedugo nakon objavlјivanja izvještaja organizirana je Međuvladina konferencija o kulturnim politikama i razvoju u Stockholmu 1998. godine, koja je rezultirala Akcijskim planom o kulturnim politikama za razvoj (UNESCO, 1998). Početkom je dvijetisućitih tako stvoren momentum u kojem su neki od izazova odnosa kulture, razvoja i održivosti mogli prevesti u dokumente – od kojih bi se moglo istaknuti i usvajanje UNESCO-ve Konvencije za zaštitu i promicanje raznolikosti kulturnih izričaja 2005. godine. Međutim, bez obzira na velik rad i korake koje je UNESCO napravio da ukaže na važnost uključivanja kulture u raspravu o održivome razvoju, kultura nije uključena kao četvrti stup održivoga razvoja (Hawkes u Throsby, 2017). Pa je tako u jesen 2002. godine, na prvome Svjetskome sastanku o kulturi (*World Public Meeting on Culture*), održanome na Svjetskome socijalnom forumu u Porto Alegre, određeni broj aktivista i istraživača istaknuo kako nije dovoljno da je kulturna dimenzija integrirana u društveni *stup* razvoja, već da ona zahtijeva posebnu pažnju. Tako se rada inicijativa predvođena *United Cities and Local Governments* (UCLG) koja kasnije rezultira

¹ United Nations Conference on Environment and Development poznat kao Earth Summit.

usvajanjem dokumenta *Agenda 21 for Culture* u svibnju 2004. godine u Barceloni na konferenciji u organizaciji UCLG-a. No, niti kasnija borba da se kultura uključi u Ciljeve održivoga razvoja (*Sustainable Development Goals – SDGs*) nije urodila uspjehom. Bez obzira i na veliki lobistički trud različitih mreža i međunarodnih organizacija civilnoga društva², u konačnu inačicu SDGs-a, koju je usvojila Opća skupština UN-a 2015. godine, mjesto su i uloga kulture u ciljevima ograničeni (Duxbury i sur., 2017: 217). Throsby (2017) pretpostavlja da je bilo nekoliko razloga za taj neuspjeh: prvi se može naći u ekološkome poimanju održivosti koji je dominirao diskusijama oko usvajanja SDGs-a; drugi u predominantnom shvaćanju da umjetnost i kultura nisu središnje činjenice društvenoga života, nego više *ukras*; te treće da se sama UN-konstelacija i unutarnja borba moći reflektirala na diskusiju. U hrvatskome kontekstu pojmovi održivosti u kulturi, održivoga kulturnoga razvoja/razvitka nisu novost, već su se znanstvenici tim pitanjima bavili sukladno trendovima u inozemstvu. Razvojna pitanja te pitanja održivosti razmatraju se još od sedamdesetih i u znanstvenoj i stručnoj zajednici³, dok je problematika razvoja u kulturi, tj. problematika kulturnoga razvitka, bila dio javne rasprave još i u osamdesetima⁴. Naši su znanstvenici i stručnjaci bili uključeni u međunarodne diskusije na tu temu, a u nekim su pitanjima i prednjačili u inicijativi⁵. Također je važno naglasiti da je dokument Strategije

² To su bili: IFACCA, *United Cities and Local Governments – Committee on Culture, International Federation of Coalitions for Cultural Diversity*, te međunarodna mreža *Cultural Action Europe* 2013.

³ Uzmimo za primjer izlaženje časopisa *Razvoj* u izdanju Instituta za zemlje u razvoju / Institut za razvoj i međunarodne odnose (1986 – 1996), zatim publikacije kao što je knjiga Rudija Supeka *Ova jedina zemlja* (1973) i dr.

⁴ Npr. knjiga *Kulturna politika i razvitak kulture u Hrvatskoj*: „Crvena knjiga“ i drugi dokumenti iz 1982. godine (Šuvar i Grubiša, (ur.) 1982). Ili npr. projekt UNESCO-a *Guide to the Current State and Trends in Cultural Policy and Life in the UNESCO Member States* (1991 – 1992) na Institutu za međunarodne odnose / Institutu za razvoj i međunarodne odnose, više na: <http://culturelink.org/culpol/intro.html>

⁵ Pri tome se može istaknuti aktivnost Instituta za međunarodne odnose koji je bio i suorganizator konferencije mreže *International Network on Cultural Diversity* (INCD) održane 13. – 15. 10. 2003. godine u Opatiji, pod nazivom *Advancing Cultural Diversity Globally: The Role of Civil Society Movements*, te u analizama povezanim s, među ostalim, pitanjima kulturne raznolikosti i UNESCO Konvencije iz 2005. Vidi više na: <http://culturelink.org/publics/joint/diversity01/index.html>.

kulturnoga razvijanja, koji je usvojen u Saboru 2003. godine, definirao održivi razvitak u kulturnome smislu kao „razvitak ljudskih interesa i djelovanja koji sve manje opterećuju fond prirodnih rezervi zemlje i postojeće kapacitete infrastrukture i naseljenog prostora, a istodobno potiču užitak u (starim i novostvorenim, materijalnim i nematerijalnim) vrijednostima koje putem umjetnosti, znanosti, obrazovanja te kulturnih igara i običaja stimuliraju privlačnost među ljudima“ (Katanarić i Cvjetićanin, 2003: 13). Nažalost, kako sam dokument nisu slijedili akcijski planovi, Strategija nikada nije zaživjela, a s njom ni definicija kulturno održivoga razvijanja te, posljedično, ni njezina operacionalizacija u određenim javnopolitičkim odlukama.

Upravo preciznije definiranje i operacionalizaciju kulturne održivosti Throsby (1997, 2017) naglašava kao ključni problem za njezinu daljnju primjenu ne samo u teorijskome nego i u *policy* kontekstu. Često široko postavljeni pojmovi *održivosti* i *održivoga razvoja*, u kontekstu također široko koncipiranoga pojma kulture, donose u računicu eksplanatorni nemir. Prema Isaru (2017) te Duxbury i sur. (2017: 222), ključni problem leži u tome da tu dolazi do razmimoilaženja u dva ključna pravca – onoga koji kulturu shvaća u antropološkome smislu, kao *način života*, te onaj koji ju promatra kroz kreativni i umjetnički izričaj te baštinu. Pojmovnu zbrku ocrtavaju i drugi autori; tako je, primjerice, analiza znanstvenih članaka koji koriste pojam *kulturne održivosti* (*cultural sustainability*), koje su proveli Soini i Birkeland (2014), ukazala na diskurzivnu, ali i političku raspršenost korištenoga pojma. Istaknuto je kako je znanstveni diskurs o kulturnoj održivosti organiziran oko sedam ključnih narativa (*storylines*): baština, vitalnost, ekomska sposobnost, raznolikost, lokalnost, eko-kulturna otpornost te eko-kulturne civilizacije. Navedeni su narativi povezani s četiri politička i ideološka konteksta – konzervativni, neoliberalni, komunitarni te environmentalistički.

Na stručnoj, *policy* razini ta je raznolikost pristupa također prisutna. Kako je prethodno pokazano, kultura je u različitim dokumentima o politikama za održivi razvoj bila marginalizirana, a različiti zagovaratelji postavljanja kulture u središte rasprava na raznolike su načine argumentirali njezinu važnost. Tako su određeni autori pokušali sistematizirati taj odnos između pojmove kulture i održivosti koji je prisutan kako u korištenim dokumentima, tako i u znanstvenoj literaturi, pa tako Duxbury i sur. (2017) pronalaze tri ključna principa toga odnosa: kultura u održivosti, kultura za održivost te kultura kao održivost. Kultura u održivosti (*culture in sustainability*) podrazumijeva da kultura ima nezavisnu ili autonomnu ulogu u održivosti;

kultura za održivost (*culture for sustainability*), pak, naglašava kako kultura ima medijacijsku ulogu za postizanje ekonomskoga, društvenoga i ekološke održivosti; dok kultura kao održivost (*culture as sustainability*) smatra kulturu ne samo kao instrument nego i kao nužni temelj gdje se sveukupni ciljevi održivosti susreću (Duxbury i sur., 2017: 221). Navedena sistematizacija ukazuje na već gore navedenu multi-interpretabilnost tumačenja odnosa kulture i održivosti (Soini i Birkeland, 2014: 213), ali i na moguće pravce koji bi bili korisni za daljnje kulturnopolitičke aktivnosti.

Dakle vrlo je bitno, kada govorimo o kulturno održivome razvoju, točno odrediti s kojega polazišta krećemo i prema kojim ciljevima stremimo kako bismo mogli svoje ideje bolje operacionalizirati. Pri tome je upravo ova okolišna dimenzija (od koje je cijela priča i krenula) sada poglavito bitna. Pandemija virusom COVID-19 podsjetila nas je ne samo na globalnu ispremreženost nego i na to koliko sve naše aktivnosti (uključujući i kulturne) utječu na okoliš bez čijega opstanka na kraju nema ni našega opstanka na ovoj planeti. Važno je da se i u kulturnome i kreativnome sektoru prepozna kako se ne može nastaviti dalje prema načelu *business as usual* gdje se kreativna ekonomija prikazivala kao održiv odabir bez elaboriranja negativnih posljedica *kreativnih politika* na zajednice u kojima se donose (O'Connor, 2020). To jest da treba dobro promisliti o kakvoj održivosti govorimo kada govorimo o kulturnoj održivosti, tako da nam ona ne bude *prazni* nego *puni označitelj*, označitelj pozitivne promjene u društvu.